

שיעור 5

נשים מנהיגות: המודל של מרים

מטרת השיעור:

להכיר את מודל המנהיגות הייחודי של מרים.
להבחין בין מודלים שונים של מנהיגות ולברר את אפשרות השילוב ביניהם.

מנהיגותה של מרים אחת משה ואהרן מוצנעת מאד בסיפור המקראי. המדרשים מנסים לחלץ בדרך פרשנית את דרכה הייחודית בהנהגת בני ישראל, ואנחנו נלך בעקבות המדרשים ונאיר את מרים כמנהיגה המציבה דרך מנהיגותית שונה משל משה, יש האומרים - דרך מנהיגות "נשית" לעומת מנהיגותו ה"גברית" של משה. מדרכה של מרים נכליל לסגנון מנהיגות משתף לעומת סגנון מנהיגות יותר היררכי ומשימתי, ונשאל עד כמה ההבחנה בין המודלים במציאות היא חדה ועד כמה באפשרותנו לשלב בין הסגנונות השונים.

מבנה השיעור:

20 דקות	פתיחה: דיון
30 דקות	לימוד מקורות בקבוצות:
	מנהיגה נולדת
	שירת הים של מרים
	בארה של מרים
30 דקות	אסיף
30 דקות	דיון ולימוד קבוצתי
5 דקות	סיכום

פתיחה: דיון

בספר מיכה פרק ו' פסוק ד' מוזכרים מנהיגיהם של בני ישראל ביציאת מצרים:

פִּי הֶעֱלֵתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ; וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ, אֶת-מֹשֶׁה
אֶהְרֹן וּמָרְיָם.

"ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים" - שלושה מנהיגים היו לבני ישראל במדבר. על פי דברי מיכה, הקב"ה רואה את מרים כשליחה שוות ערך למשה ואהרן בתהליך יציאת מצרים.

מדוע אם כן מרים לא נצרכה - או לא נצרכה די - בתודעה הקולקטיבית?

מדוע אנחנו זוכרים אותה יותר כאחות משה מאשר כמנהיגה בזכות עצמה?

מקומה של מרים כמנהיגה מוצנע בתורה בהשוואה למקומם של משה ואהרן. כדי להחזיר לה את מקומה כמנהיגה צריך לחליץ את מעשיה ודרכה מבין השורות ולהשלים את הדברים הכתובים בתורה במדרשי חז"ל על מרים. בתיאורי מרים בתורה לא מפורשת שליחותה, היא מגיחה כמה פעמים מבין הצללים, אבל איננו פוגשים אותה בחזית ההנהגה.

השאלה על מקומה של מרים בזיכרון הקולקטיבי נועדה לפתוח את המפגש העוסק במנהיגותן של נשים. תשובות שונות יכולות להיות לשאלה:

הנשים עצמן לא מפרסמות את עצמן ופועלן, הן תמיד ברקע.

מרים הייתה מנהיגה גדולה, אבל ההיסטוריה נכתבה בעבר בידי גברים אשר הצניעו את מקומה כמנהיגה.

אין זה עניין של זיכרון וכתובת היסטוריה בלבד, אלא גם של מציאות: במציאות של חברה פטריארכלית מקומה של מרים כמנהיגה אכן היה שולי או נתפס כשולי.

למרים סגנון מנהיגות ייחודי, שבחברה פטריארכלית קשה לזהות אותו כמנהיגות, בגלל נורמות חברתיות הקושרות "מנהיגות" עם "הובלה", "אחרי" וכדומה - מושגים שהם צבאיים במידה רבה.

אולי במציאות כל כך קשה של מעבר מעבדות למדבר, אישה לא הייתה עומדת מול העם כמנהיגה. היא יכלה להיות לעזר כנגד משה אבל לא מנהיגה ברשות עצמה.

יכול להיות שהבעיה איננה במה שכתוב בתורה אלא אצלנו - אנחנו פחות מעריכים נשים מנהיגות. לא מדובר בחברה פטריארכלית בעבר אלא במציאות של הווה, שבה עדיין המושג "מנהיגות" נקשר בעיקר עם גברים.

ועוד...

לימוד בחברותא

נלמד מתוך המקורות כיצד נולדת מנהיגותה של מרים וכיצד היא מתפתחת ומתגבשת למודל מנהיגות ייחודי. נתחלק לשלוש קבוצות, כל קבוצה תלמד דף מקורות אחר, ובאסיף נשלב יחד את הידע שנלמד בכל הקבוצות.

נשים מנהיגות - לימוד בחברותא: מנהיגה נולדת

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִיֶּלֶדֶת הָעֵבֶרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֵחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוּעָה. וַיֹּאמֶר בְּיָלְדָכֶן אֶת-הָעֵבֶרִית וּרְאִיתָן עַל-הָאֲבָנִים אִם-בֵּן הוּא וְהַמָּתָן אִתּוֹ וְאִם-בַּת הוּא וְחָתָהּ. וַתִּירָאֵן הַמִּיֶּלֶדֶת אֶת-הָאֵלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינָן אֶת-הַיְלָדִים. וַיִּקְרָא מֶלֶךְ-מִצְרַיִם לְמִיֶּלֶדֶת וַיֹּאמֶר לָהֶן מִדּוּעַ עֲשִׂיתָן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיֶינָן אֶת-הַיְלָדִים. וַתֹּאמְרֶינָן הַמִּיֶּלֶדֶת אֶל-פְּרָעֹה כִּי לֹא כָנָשִׁים הַמִּצְרַיִם הָעֵבֶרִית כִּי-חַיֹּת הָנָה בְּטַרְסָם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמִּיֶּלֶדֶת וַיִּלְדּוּ. וַיִּיטָב אֵלֵי הַיָּמִים לְמִיֶּלֶדֶת וַיִּרְבּוּ הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מֵאֲדָר וַיְהִי כִּי-יָרְאוּ הַמִּיֶּלֶדֶת אֶת-הָאֵלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִים. וַיִּצְוּ פְּרָעֹה לְכָל-עַמּוּ לְאֹמֶר כָּל-הַבֶּן הַיְלֹוד הִיא כֹּה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל-הַבַּת תַּחֲיֶינָן. (שמות פרק א, פסוקים טו-כב)

מה היו המיילדות?

... רבי שמואל בר נחמן אמר: אישה ובתה, יוכבד ומרים, ולא היו למרים אלא חמש שנים, שאהרן גדול ממשה שלש שנים.
... פועה, שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו.
ואמרה לו: אוי לו לאותו האיש, כשיבוא האלוהים להיפרע ממנו! נתמלא עליה חימה להרגה.
שפרה, שהייתה משפרת על דברי בתה, ומפייסת עליה.
אמרה לו: על זה אתה משגיח? תינוקת היא ואינה יודעת כלום.
(שמות רבה פרשה א)

כיוון שגזר פרעה ואמר "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", אמר עמרם: ולריק ישראל שוכב את אשתו? מיד הוא הוציא את אשתו יוכבד ופירש את עצמו ממנה, ועמד וגירש את אשתו כשהיא מעוברת שלושה חודשים. ועמדו כל ישראל וגירשו נשותיהם. אמרה לו בתו: אבא, גזרתך קשה משל פרעה. פרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות. פרעה הרשע ספק גזרתו קיימת, אבל אתה צדיק וגזרתך מתקיימת. עמד הוא והחזיר את אשתו. עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהן. (שמות רבה פרשה א)

וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח, אֶת-בַּת-לְוִי. וַתְּהֵרָה הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֹתוֹ פִּי טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֶהוּ שֵׁל שְׁה יִרְחִים. וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוּ, וַתִּקַּח לוֹ תַבַּת גָּמָא וַתַּחְמֶקְהָ בַחֲמֵר וּבַזָּפֶת; וַתִּשָּׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד, וַתִּשָּׂם בְּסוּף עַל-שֹׁפֶת הַיָּאֵר. וַתַּתְּצַב אֹחַ תוֹ מְרַחֵק לְדַעָה מֵהַ יַעֲשֶׂה לוֹ. וַתִּרְדַּבַּת פְּרַעֲהַ לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר, וַנִּנְעַרְתִּיהָ הַלְכֹת עַל-יַד הַיָּאֵר; וַתִּקְרָא אֶת הַתַּבָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקְחֶהָ. וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד, וְהִנֵּה נֶעַר בֶּכָה; וַתִּחַמְּלָ עָלָיו וַתִּאֶמֶר, מִיֶּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה. וַתִּאֶמֶר אֹחַ תוֹ אֶל בַּת-פְּרַעֲהַ, הַאֵלֶךְ וַקְרָאתִי לְךָ אִשָּׁה מִיִּנְקוֹת מִן הָעִבְרִיִּים וַתִּינַק לְךָ, אֶת הַיֶּלֶד. וַתִּאֶמֶר לָהּ בַת פְּרַעֲהַ, הַיְלִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינֵקְהוּ לִי, וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת שְׂכָרְךָ; וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְיֶקְהוּ. וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד, וַתִּבְאֶהוּ לְבַת פְּרַעֲהַ וַיְהִי לָהּ, לְבֵן; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתִּאֶמֶר, כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתֶהוּ. (שמות פרק ב, פסוקים א-י)

אילו תכונות מנהיגות של הילדה מרים אנו מגלים במקורות שלעיל?
מהי הזירה שבה פועלת מרים?

נשים מנהיגות - לימוד בהברותא: שירת הים של מרים

וַתִּקַּח מְרִיָם הַנְּבִיאָה אַחֹת אַהֲרֹן אֶת-הַתֵּן בְּיָדָהּ; וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמִחֹלֹת. וַתַּעֲזֹב מְרִיָם: שִׁירוֹ לַה' כִּי גָאֵה גָאֵה, סוּס וָרֶכָב וָרֶמָה בַיָּם. (שמות פרק טו, פסוקים כ-כא)

"ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות" - מגיד הכתוב כשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים. (מכילתא פרשה י')

ותען להם מרים - משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים. (רש"י)

"ותען להם" - לא לנשים אמרה כך, דאם כן, להן מיבעי ליה, אלא למשה ולבני ישראל. (ר' צדוק הכהן מלובלין, ספר קומץ המנחה)

בצד המקורות הממקמים את מרחב פעולתה של מרים בקרב הנשים בלבד, ממקורות אחרים עולה כי נחשבה בד בבד עם אחיה כאחד ממנחילי התורה הישירים לכולם. ממגוון של מקורות נמצאנו למדים כי היא נתפסה כמי שבצד אחיה ניתנה תורה על ידה לישראל, כאחת מן המחוקקים, וכמי שבזכותה רבו תורה ומצוות בישראל.

(יעל לוין כ"ץ, "הביטו אל מרים אמכם - הערות נוספות על דמותה של מרים", עלון קולך 55)

מה מייחד את שירת הים של מרים? איזה סגנון מנהיגות היא מבטאת?
מה ההבדל?

אָז יִשְׁרַח מִן־שָׁמַיִם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לְאֹמְרֵי: אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָאֹה גָאֹה, סוּס וָרֶכָב רָמָה בָּיָם (שמות פרק טו, פסוק א)
וַתַּעַן לָהֶם, מְרִיָּם: שִׁירוּ לַה' כִּי גָאֹה גָאֹה, סוּס וָרֶכָב רָמָה בָּיָם

(שמות פרק טו, פסוק כא)

מה ההבדל בין התפיסה המצמצמת את מנהיגותה של מרים לזירת הנשים, לבין התפיסה שמרים היא מנהיגה של כל עם ישראל?

נשים מנהיגות - לימוד בחברותא: בארה של מרים

וַיִּבְּאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל כָּל-הָעֵדָה מִדְּבַר-צֹן בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן וַיִּשָּׁב הָעָם בְּקִדְשׁ; וַתִּמְתְּ שָׁם מְרִיָּם וַתִּקְבְּר שָׁם. וְלֹא-הָיָה מִיָּמַי לְעֵדָה; וַיִּקְהָלוּ עַל-מִן־שָׁמַיִם וְעַל-אֲהָרֹן. וַיִּרְבּ הָעָם עִם-מִן־שָׁמַיִם; וַיֹּאמְרוּ לְאֹמְרֵי וְלוֹ גֹּעַזוּ בְּגוֹעַז אֲחִינוּ לְפָנָי ה'. וְלָמָּה הִבַּאתֶם אֶת-קֹהֶל ה' אֶל-הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירָנוּ. וְלָמָּה הִעֲלִיתֶנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֶתְנוּ אֶל-הַמָּקוֹם הַרְעָה הַזֶּה: לֹא מָקוֹם זֶרַע וַתֵּאָנֶה וְגִפְּוֹן וְרִמּוֹן וּמִיָּמַי אֵין לְשִׁתּוֹת. וַיִּבְּאוּ מִן־שָׁמַיִם וַאֲהָרֹן מִפְּנֵי הַקֹּהֶל אֶל-פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם; וַיִּרְא כְבוֹד ה' אֲלֵיהֶם. וַיִּדְבֹּר ה' אֶל-מִן־שָׁמַיִם לְאֹמְרֵי. קַח אֶת-הַמָּטָה וְהַקֹּהֶל אֶת-הָעֵדָה אִתָּה וַאֲהָרֹן וְאֲחִיךָ וַדְּבַרְתֶּם אֶל-הַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמַי; וְהוֹצֵאתֶם לָהֶם מִן-הַסֵּלַע וְהַשִּׁקִּיתֶם אֶת-הָעֵדָה וְאֶת-בְּעִירָם. וַיִּקַּח מִן־שָׁמַיִם אֶת-הַמָּטָה מִלְּפָנָי ה' כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ. וַיִּקְהָלוּ מִן־שָׁמַיִם וַאֲהָרֹן אֶת-הַקֹּהֶל--אֶל-פְּנֵי הַסֵּלַע; וַיֹּאמְרוּ לָהֶם שְׁמַעוּ-נָא הַמְּרִיָּם--הַמִּן-הַסֵּלַע הַזֶּה נוֹצֵיא לָכֶם מִיָּמַי. וַיִּרְכָּם מִן־שָׁמַיִם אֶת-הַסֵּלַע בְּמִטְהוּ--פְּעָמַיִם; וַיֵּצְאוּ מִיָּמַי רַבִּיִּים וַתִּשָּׁף הָעֵדָה וּבְעִירָם. וַיֹּאמְרוּ ה' אֶל-מִן־שָׁמַיִם וְאֶל-אֲהָרֹן יַעַן לֹא-הָאֵמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל--לְכֹן לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקֹּהֶל הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם. הֲמָה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר-רָכְבוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת ה'; וַיִּקְדַּשׁ בָּם. (במדבר פרק כ, פסוקים א-יג)

כל זמן שהייתה מרים קיימת, הייתה באר מספקת את ישראל; משמתה מרים אומר "ותמת שם מרים" וגו', ולא היה מים לעדה - שנסתלקה הבאר. (תוספתא סוטה יא, א)

שלושה פרנסים טובים עמדו להן לישראל, ואלו הן משה ואהרן ומרים, ושלוש מתנות טובות ניתנו על ידיהם, ואלו הן באר ועמוד ענן והמָן. מן בזכות משה, עמוד ענן בזכות אהרן, באר בזכות מרים. מתה מרים, נסתלקה הבאר [...]. (סדר עולם רבה י)

וכך הייתה הבאר שהייתה עם ישראל במדבר דומה לסלע מלא [כברה], מפרפרת ועולה כמפי הפך הזה: עולה עמהן להרים ויורדת עמהן לגאיות. מקום שישראל שורין הוא שורה כנגדן, במקום גבוה כנגד פתחו של אהל מועד. נשיאי ישראל באין וסובבין אותה במקלותיהן ואומרים עליה את השירה (במדבר פרק כא) "עלי באר". ענו לה "עלי באר", והמים מבעבעין ועולין כעמוד למעלה, וכל אחד ואחד מושך במקלו, איש לשבטו ואיש למשפחתו... וגם היא סובבת את כל מחנה ישראל ומשקה את כל הישימון. (תוספתא סוכה פרק ג)

משבר מי מריבה מסופר בתורה בצמוד למותה של מרים. האם יש לדעתכם קשר בין הדברים?
כיצד חז"ל מפרשים את הקשר הזה?
"מן בזכות משה, עמוד ענן בזכות אהרן, באר בזכות מרים". - מדוע לדעתכם הבאר נקשרת דווקא למרים?

המקורות בדף 1 עוסקים באירועים מכוננים המעצבים את תכונות המנהיגות של מרים עוד בהיותה ילדה, על רקע השעבוד במצרים. התורה מספרת לנו על מרים המתייצבת מרחוק לראות מה ייעשה לאחיה בתיבה על היאור. ברגע שהיא רואה את בת פרעה החומלת על הילד היא רצה לקראתה ומציעה להביא לה אישה מינקת מן העבריות - מתוך כוונה להביא את אמה שתיניק את משה. המקורות בשמות רבה משלימים את המסופר בתורה מתוך אותה ראייה של האומץ, האחריות והבגרות המפתיעה של מרים הקטנה. כהשלמה לתיאור המקראי של מרים כשומרת על החיים, היא מזוהה במדרש כאחת המיילדות (יחד עם אמה יוכבד) - פועה, שאינה חוששת להעז פנים לעומת פרעה עד שהיא מסתכנת בחייה, מתוך מסירות לילדים הנולדים ולהמשכיות עם ישראל ומתוך אמונה באלוהים שעתידי להיפרע מפרעה.

כשם שהיא מתייצבת מול פרעה, ולהבדיל, מרים מתייצבת מול אביה הגוזר לגרש את הנשים. בזמן שהאם יוכבד שותקת מול גזרתו של עמרם [אז ראש הסנהדרין על פי חז"ל], מרים מתנגדת באומץ ואומרת לו - אתה בעצם משתף פעולה עם פרעה, גדול העריצים: "פרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות".

המדרש הזה צומח מתוך קושי שעולה מן הפסוקים. עמרם נושא את יוכבד "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי" (שמות פרק ב, פסוק א), ומשה נולד. אולם אהרן ומרים אחיו הגדולים כבר קיימים! משמע שכבר היו יוכבד ועמרם נשואים. כך מספר המדרש על ניסיון של עמרם לגרש את אשתו, שנחסם בידי בתו מרים - ועל כן "ויקח את בת לוי".

הזירה שבה פועלת מרים בשלב הזה היא הזירה הביתית והמשפחתית. הפעולה המרכזית היא השמירה על הילדים. זו איננה זירה שולית כלל בתנאי השעבוד של מצרים, להפך - היא מתבררת כזירה מרכזית במאבק על המשכיות העם. אם נפרש את המקורות מנקודת מבט פמיניסטית, נוכל לומר שיש כאן אמירה על חשיבותה של הספירה הפרטית במאבק בדיכוי ובשעבוד, למעשה - ספירה שהיא פרטית וציבורית גם יחד. בהמשך נראה שהממד הזה, המשפחתי והבינאישי, הוא מרכזי בדרך מנהיגותה של מרים גם בהמשך.

המקורות בדף השני עוסקים בשירת הים של מרים ומנסים להבין דרכה את הסגנון הייחודי של מנהיגותה ביציאת מצרים ובמדבר. בדרך כלל רואים בשירת מרים מעין "תמונת מראה" לשירת משה, הפעם מול הנשים (כך רש"י, למשל). הפירושים האלה מצטרפים יחד לגישה ה"מצמצמת" את מנהיגותה של מרים לזירת הנשים בלבד. פירושים אחרים, לעומת זאת, רואים את מרים כמנהיגה של בני ישראל כולם, לצד משה ואהרן - וזאת על אף שסיפור מנהיגותה מקבל מקום קטן מאד בתורה.

הייחוד בסגנון מנהיגותה של מרים בולט בהשוואה בין שירת הים של משה לשירת מרים. משה הוא המנהיג הבודד בקצה ההיררכיה, את שירתו הוא פותח בלשון יחיד והעם עונים אחריו כהד. השירה מביעה את עצמת אישיותו ואת כוחו השירי והנבואי של המנהיג הגדול, שסגנון המנהיגות שלו "גדול מן החיים" - סגנון שבדרך כלל גם מפתח תלות של המונהגים במנהיג. מרים, לעומת זאת, פונה לבני ישראל ומזמינה אותם "שירו לה". השירה היא פשוטה וקצרה מאוד, לא נשגבת כשירת משה. היא איננה מילולית בלבד, אלא מלווה בתופים ובמחולות ויוצרת חוויה דתית הסוחפת את העם, חוויה שעצמתה נובעת מן הקשר האישי, הממד הגופני והאצלת הכוח לעם לשיר בעצמו. מנהיגותה של מרים היא מנהיגות קרובה, מקרבת ומעצימה: כשם שהייתה מיילדת במצרים, כך היא "מנהיגה-מיילדת" במדבר. היא קיימת ונוכחת בחיי העם כמי שמעצימה אותו למצוא בעצמו את הכוחות "לגדול".

בדף המקורות השלישי אנו ממשיכים לחקור את מנהיגותה של מרים על ידי בדיקת משמעות בארה של מרים, בחייה ואחר כך במותה. אנחנו מתחילים את הלימוד על בארה של מרים דווקא במותה של מרים, שכן חז"ל (ורש"י בעקבותיהם) מוצאים קשר בין מותה של מרים למחסור במים ולמשבר של מי מריבה. חז"ל מסיקים מסמיכות הפרשיות (פרשת מות מרים ופרשת מי מריבה) ש"כל זמן שהייתה מרים קיימת הייתה באר מספקת את ישראל". אבל, "אפשר גם לפרש את סמיכות הפרשיות מתוך הבנת איכותה המיוחדת של מנהיגות מרים: מרים יוצרת הדיאלוג עם העם, היא שגישרה על הפער בין העם המתלונן וקצר-הרוח לבין המנהיג הגדול. השפעה ממתנת זאת נפסקה עם מותה, ואין פלא כי דווקא אז פונה משה באופן בוטה במיוחד כנגד העם: "יִי אֱמֹר לָהֶם שְׁמְעוּ-נָא הַמְרִים" (פס' י) (טובה כהן, "מנשים באהל תבורך" - האומנם?," עמ' 187-186).

המדרש בתוספתא מתאר בדרך ציורית כיצד הייתה הבאר מספקת את צורכי השתייה של העם: היא ליוותה את בני ישראל בכל אשר הלכו, וכאשר חנו עמדה הבאר במקום גבוה כנגד פתחו של אוהל מועד (מקום השכינה, אשר הקים משה במדבר ומשמם קיבל את דבר אלוהים). נשיאי ישראל סובבים אותה בשירת "עלי באר" והמים מבעבעים ועולים מעלה וכל אחד ואחד מושך במקלו איש לשבטו ולמשפחתו. גם בתיאור הזה ניכרת העבודה המשותפת להוציא מים מן הבאר, והשירה המשותפת - המאפיינות את מרים בהנהגתה את העם. ואכן הבאר עצמה מאפיינת את מנהיגותה של מרים באופן סמלי: כמו המים הנובעים מן הבאר ומרויים את העם, מנהיגותה של מרים נובעת "מלמטה" ומעלה את המונהגים מעלה.

חסרונה של מרים עם מותה מעיד אפוא על המשמעות והמרכזיות שלה בחיי העם. העם חווה חרדת מוות בעקבות חסרון המים (ואולי גם בעקבות ההזדהות עם מותה של מנהיגתם), ומשה ברוב כעסו מכה בסלע בניגוד לצו האלוהים. הרלב"ג מפרש בעניין חטא מי מריבה, ש"מרים הייתה מושכת לב ישראל בחכמתה לעבוד השם יתעלה. וכאילו אמר שאם הייתה מרים בחיים לא הרסו ישראל בזה האופן לשאול המים ממש בדברי קנטורין כאלה" (רבנו לוי בן גרשום, פירושי התורה, מהדורת י"ל לוי, במדבר כ, ב, עמ' קיא).

בהמשך דרכם של בני ישראל, אחרי מסע ארוך ותלאות נוספות (ואחרי שגם אהרן מת), משה אוסף את העם במקום הקרוי בארה, ה' נותן להם מים ו"אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה" (במדבר פרק כא, פסוק יז). שירה זו היא אולי סימן להתבגרות העם, שכן שירת "עלי באר" (בשונה משירת הים) מושרת כעת בפי העם לבדו, בלי מרים שכבר איננה, ובלא הובלתו של משה, שאיננו מוזכר. בני ישראל מוצאים בעצמם את הכוחות לשיר את השירה שבעבר שרו בהובלת מנהיגיהם. אפשר לשער שדרכה המעצימה

והמשתפת של מרים בחייה הביאה בסופו של דבר - אחרי מותה - לכך שהבאר הנסית הפכה לעם למקור פנימי של כוח.

אסיף

כל קבוצה תציג את המקורות שלמדה - בהתייחס לשאלה:

מהו סגנון המנהיגות ומהן תכונות המנהיגות של מרים, על פי המקורות השונים?
עד כמה נוכחותה ומנהיגותה של מרים במדבר הייתה חשובה וחיונית, לדעתכם? האם אפשר היה "להסתדר בלעדיה"?

הסבב יהיה לפי הסדר הכרונולוגי של חיי מרים: מתחילים בקבוצות שלמדו את דף 1 וממשיכים בדף 2 ואחר כך 3. המטרה היא ליצור תמונה כוללת של מרים כמנהיגה, מילדותה ועד אחרי מותה.

דיון ולימוד קבוצתי

כעת נפתח דיון כללי יותר במודל המנהיגות המוצג על ידי מרים ובמשמעויות שלו לכל אחת ואחד ממשתתפי הקבוצה.

מהו הכוח של מנהיגות משתפת? מה הרווחים שלה, ומה המחירים?
באלו תנאים מנהיגות משתפת מצמיחה את המונהגים? באלו תנאים היא עושה ההפך?
יש הרואים בסגנון המנהיגות של מרים מודל מנהיגות "נשי". האם אתם מסכימים? האם אתם מקבלים את החלוקה בין מנהיגות נשית למנהיגות גברית?

נקרא יחד שני טקסטים המתייחסים לשאלה האחרונה.

מנהיגות נשית - יש דבר כזה?

בעבר הוגדרו מושגי המנהיגות במונחים "גבריים", וכך נוצר על פי ההגדרה מצב בו המנהיגות הנשית נשפטה אך ורק על פי מושגים אלה. נשים שהפציעו אל העולם כמנהיגות בזכות עצמן, נשפטו תמיד על פי אמות מידה גבריות. נשאלת השאלה: האם נשים מנהיגות בצורה אחרת מגברים? האם יש כזה דבר, מנהיגות נשית? ... אלה שאלות מכשילות, משום שהן טאוטולוגיות - הן טומנות בתוכן את התשובה.

כפי שמראות הוגות פמיניסטיות - הקטגוריות "נשיות" ו"גבריות" הן הגדרות שרירותיות, ואין ביניהן לבין מגוון הנשים והגברים בחברה ולא כלום. גבריות, על פי ההגדרה הרווחת, היא אסרטיביות, חשיבה לוגית, נחישות, כוחנות ושליטה. נשיות, על פי ההגדרה הרווחת, היא הססנות, אמפתיה, רגישות, רכות וכניעה. נשים שאינן מחזיקות בתכונות האלה - והן רבות מספור - נחשבות לא-נשיות. הגברים הרבים שאינם תואמים להגדרת הגבריות הם נשיים. לכן שימוש במושגים האלה הוא חסר ערך.

כאשר טוענים שראש ממשלה ממין נקבה אינה מתנהגת כאישה, מתבקש להניח שהמושג "אישה" טעון תיקון... אבל במקום לעשות זאת, הרוב נוהגים לשייך את תכונות המנהיגות בלעדית לגברים ולשלול אותן מנשים. לא קשה להבין מאיפה נובעת הטעות הזאת: גברים החזיקו בעמדות ההנהגה בעולם ועיצבו את דפוסיה במשך אלפי שנים עד המאה העשרים. לא נותר לנשים אלא להימדד ביחס אליהם.

(ד"ר מירה חניק, אתר "הדרך למעלה" 9.7.2004)

ממחקרים ראשוניים עולה, כי נשים נוטות יותר לסגנון ניהול דמוקרטי. סגנון דמוקרטי מתבטא בשותפותה של הקבוצה בקביעת המטרות, הפעילות, המדיניות ותבניות היחסים; זאת, לעומת המודל הסמכותי, שבו המנהיג הוא היחיד הקובע את מטרות הקבוצה, את טיב פעילותה ואת מדיניותה... נשים מנהיגות גם נוטות לסגנון חברתי יותר מאשר לסגנון משימתי... הטיפוסים המשימתיים מתרכזים במשימה, הם יעלו רעיונות, יקדמו את הקבוצה ליעדיה, ידברו יותר מהיתר, יפסלו ויבקרו "בלי חשבון" את ההצעות השונות, לפי מידת יעילותן; לעומתם, המנהיג החברתי עסוק ביצירת אווירה נינוחה בקבוצה, בתיווך בין היריבים ובהפגת המתח, ודואג לכך שכל פרט ימצא את מקומו בקבוצה... בהשוואה לגברים, נשים חולקות יותר מידע עם מונהגיהן, מתייעצות יותר ומביעות בפתחות רבה יותר את רגשותיהן ואת תגובותיהן למתרחש בחברתן. תכונות אלו בולטות כנגד הדגם המנהיגותי הגברי, ההיררכי, הממוקד במשימה, הרציונלי והאגרסיבי, שעיקרו השגת יעדים וסיפוק אינטרסים. ככלל, ניתן לומר כי חוקרים מציינים את העובדה

שנשים פועלות באופן יותר אינטראקטיבי, שיתופי, חולקות כוח וידע, עושות לחיזוק הערך העצמי של המונהג ויוצרות התלהבות בקרב המונהגים בכך שהן עושות אותם לשותפים לרעיון, למטרות ולקבלת ההחלטות. (חנה קהת, "סדר נשים", ארץ אחרת 11, תשס"ב 2002)

הדיון במנהיגותה של מרים הוא נקודת מוצא להמשך הדיבור על מנהיגות ולחיבור לסוגיות שנדונו בשיעורים קודמים. האסיף נועד "לאסוף" את מה שכל קבוצה למדה ולחבר את הדברים לתמונה שלמה וקוהרנטית של סיפורה של מרים כמנהיגה, מילדותה ועד אחרי מותה. האיסוף הזה חשוב כאן במיוחד שכן הקבוצות לומדות מקורות שונים על מנת "לכסות" את השלבים השונים במנהיגותה של מרים.

חלקו האחרון של השיעור מתחיל בדיון על מודל המנהיגות המוצג כאן, הן באופן כללי בהקשר של דיון במנהיגות והן מנקודת המבט האישית של המשתתפות והמשתתפים. בשיח ובמחקר על מנהיגות יש הבחנות סכמטיות שונות בין מודלים של מנהיגות; הבחנה אחת שכזו היא ההבחנה שבין מנהיגות משימתית ותכליתית, לבין מנהיגות יותר משתפת ותהליכית.

"סגנון דמוקרטי" של מנהיגות מתבטא בשיתופה של הקבוצה בקביעת המטרות, הפעילות, המדיניות ותבניות היחסים. לרוב זהו גם סגנון חברתי יותר מאשר משימתי: המנהיג החברתי עוסק ביצירת אווירה נינוחה בקבוצה, בתיווך בין היריבים ובהפגת המתח, ודואג לכך שכל פרט ימצא את מקומו בקבוצה. ככלל מדובר במודל יותר אינטראקטיבי, שיתופי, שיש בו חלוקה של הכוח והידע וחיזוק הערך העצמי של המונהג.

תכונות אלה בולטות בהשוואה למודל הסמכותי, שבו המנהיג הוא היחיד הקובע את מטרות הקבוצה, את טיב פעילותה ואת מדיניותה. הטיפוסים המשימתיים מתרכזים במשימה, הם יעלו רעיונות, יקדמו את הקבוצה ליעדיה, ידברו יותר מהיתר, יפסלו ויבקרו "בלי חשבון" את ההצעות השונות, לפי מידת יעילותן. זהו מודל יותר היררכי, ממוקד במשימה, רציונלי ואגרסיבי, שעיקרו השגת יעדים וסיפוק אינטרסים.

יש הרואים בחלוקה הזו גם הבחנה מגדרית בין מודל "גברי" למודל "נשי" של מנהיגות. אחרים ואחרות חולקים על עצם האפשרות להבחין באופן חד ומהותני בין תכונות נשיות לתכונות גבריות. בשאלה זו נדון בלימוד הקבוצתי, על בסיס שני הטקסטים של חנה קהת ומירה חניק.

חנה קהת טוענת, בהסתמכה על מחקרים, שיש "מנהיגות נשית" ושנשים שונות מגברים בסגנון מנהיגותן. מירה חניק מתנגדת לשימוש בקטגוריות "גברי" ו"נשי" וטוענת שאלה קטגוריות שרירותיות שאינן מתארות את מגוון הנשים והגברים במציאות. מירה חניק מייצגת עמדה פמיניסטית שעל פיה "נשיות" היא הבניה חברתית ולא "מהות" שאישה נולדת אתה - כפי שניסחה זאת סימון דה-בובואר באמירה ידועה שלה: "אינך נולדת אישה, את נעשית אישה". זוהי עמדה לא-מהותנית ביחס לנשיות, כלומר - עמדה המתנגדת לתפיסה שיש איזו "מהות" נשית או תכונות המאפיינות את כלל הנשים.

סיכום

נחזור לפסוק ממיכה שבו התחלנו את השיעור: פִּתְעָלְתִּיךָ מֵאֶךְ יִמְצָרִים, וּמִבֵּי תַעֲבָדִי סָפַדְתִּיךָ; וְאֶשֶׁל הַלְפָנֶיךָ, אֶת-מִשְׁפַּחַתְּךָ וְאֶת-מִשְׁפַּחַתְּךָ. וְכֵן לְמַדְרַשׁ בְּסֵדֶר עוֹלָם רַבָּה, שֶׁעַל פִּיּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִיבְּלוּ "מִן בְּזוּכוֹת מִשָּׁה, עֲמוּד עֵנַן בְּזוּכוֹת אֶהְרֵן, בָּאֵר בְּזוּכוֹת מְרִים".

שלושה מנהיגים הנהיגו את בני ישראל במדבר. המן, הנקשר למשה, יורד מלמעלה, מן השמים, ומזין את העם. עמוד הענן הנקשר לאהרן הולך קדימה ומאיר את הדרך; והבאר נובעת מלמטה ומרווה את הצימאון. שלושה כיוונים ואולי שלושה סגנונות מנהיגות. בתורה הסגנונות מובחנים שכן כל אחד נקשר לאדם אחד, והשלושה - שלושת האחים - משלימים זה את זה ויוצרים יחד מנהיגות שיש בה ממדים רבים. אבל ישנה גם אפשרות שכל אחד בדרך פעולתו ישלב ככל האפשר בין הממדים השונים.